

JISMONIY, AQLIY, SENSOR (SEZGI) YOKI RUHIY NUQSONLARI BO'LGAN BOLALAR (SHAXSLAR) UCHUN TA'LIM TASHKILOTLARIDA INKLYUZIV TA'LIM TASHKIL ETILISHI

Shayahmedova Ma'suda Xusanjanovna

*Texnologiya Menejment Kommunikatsiya Instituti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi, 22-6 MTS guruh talabasi*

Umarova Qanoat Yahyayovna

*Texnologiya Menejment Kommunikatsiya Instituti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi, 22-6 MTS guruh talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish masalalari yoritilgan. Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari — teng imkoniyatlarni ta'minlash, individual yondashuv, ijtimoiy integratsiya va pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash jarayonlari tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim muassasalarida maxsus pedagoglar, logopedlar, psixologlar hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali nogironligi bo'lgan o'quvchilarni ta'lim jarayoniga jalb etishning afzalliklari ko'rsatib berilgan. Maqolada xalqaro tajribalar va O'zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar o'rganilgan hamda inklyuziv ta'limning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, jismoniy nuqson, aqliy rivojlanish, sensor nuqson, ruhiy salomatlik, pedagogik qo'llab-quvvatlash, teng imkoniyatlar, ta'lim tizimi.

Kirish

So'nggi yillarda dunyo miqyosida ta'lim tizimini rivojlantirish va uni har bir inson uchun teng imkoniyatlar asosida tashkil etish masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Xususan, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar ham jamiyatning to'laqonli a'zolari sifatida sifatli ta'lim olish huquqiga ega. Ularning ta'lim tizimiga keng miqyosda jalb etilishi, ijtimoiy integratsiyasi va intellektual salohiyatidan samarali foydalanish imkonini beruvchi muhit yaratish inklyuziv ta'lim konsepsiyasining asosiy maqsadi hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim inson huquqlarini ta'minlash, tenglikni qaror toptirish, diskriminatsiyani bartaraf etish hamda jamiyatda tolerantlikni shakllantirishning eng muhim mexanizmlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillaridan buyon ta'lim sohasida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirib kelmoqda. Xususan, 2019-yilda qabul qilingan

“Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi qonun va 2020–2025-yillarda xalq ta‘limi tizimida inklyuziv ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasi nogironligi bo‘lgan shaxslar, shu jumladan bolalar uchun sifatli va teng ta‘lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Mazkur hujjatlar asosida ta‘lim muassasalarida maxsus sinflar tashkil etish, pedagogik-psixologik yordamni yo‘lga qo‘yish, maxsus o‘quv dasturlarini ishlab chiqish hamda texnologik resurslardan foydalanish kabi yo‘nalishlarda amaliy ishlar olib borilmoqda.

Inklyuziv ta‘limni joriy etish nafaqat o‘quvchilar, balki jamiyat uchun ham muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, imkoniyati cheklangan bolalarning ta‘lim muhitida o‘z tengdoshlari bilan bir qatorda bilim olishi, ularning ijtimoiylashuvini tezlashtiradi, kelajakda kasb-hunar egallashiga zamin yaratadi hamda jamiyatda ijobiy psixologik-madaniy muhit shakllanishiga xizmat qiladi. Bu jarayonda pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, zamonaviy didaktik vositalardan foydalanish darajasi va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimining samaradorligi hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Bugungi globallashuv sharoitida inklyuziv ta‘limni samarali joriy etishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham alohida o‘rin tutadi. Maxsus dasturiy ta‘minotlar, audiokitoblar, interaktiv o‘quv platformalari, masofaviy ta‘lim imkoniyatlari va sun‘iy intellekt asosida ishlab chiqilgan ilovalar nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarning ta‘lim jarayonini yengillashtiradi va ularni bilim olishda faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi. Shu jihatdan qaraganda, inklyuziv ta‘limning joriy etilishi ta‘lim tizimini yangicha sifat bosqichiga olib chiqadigan innovatsion jarayonlardan biri hisoblanadi.

Shunday qilib, jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta‘limni tashkil etish masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, psixologik, huquqiy va axloqiy ahamiyatga ega murakkab jarayon sifatida ko‘riladi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlariga, pedagoglarning malakasiga, ota-onalar va jamiyatning qo‘llab-quvvatlashiga hamda zamonaviy ta‘lim texnologiyalarining samarali joriy etilishiga bevosita bog‘liqdir.

Asosiy qism

Inklyuziv ta‘limning mazmuni va mohiyatini chuqur o‘rganar ekanmiz, uni jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalarning ta‘lim olish huquqlarini kafolatlaydigan hamda ularni umumiy ta‘lim muhitiga integratsiya qiladigan tizim sifatida talqin etish mumkin. Bunday ta‘lim modeli nogironligi bo‘lgan shaxslarning ijtimoiylashuvi, o‘z qobiliyatlarini namoyon etishi va kelgusida mehnat bozorida munosib o‘rin egallashini ta‘minlaydi. Shu boisdan ham inklyuziv ta‘lim inson huquqlari, tenglik va adolat tamoyillariga asoslangan bo‘lib, demokratik jamiyat qurilishining ajralmas qismi sifatida qaraladi.

O‘zbekiston Respublikasi ta‘lim tizimida inklyuziv ta‘limni rivojlantirish

borasida so‘nggi yillarda qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2020–2025-yillarda inklyuziv ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasida barcha bolalar uchun teng ta‘lim imkoniyatlarini yaratish, maxsus ehtiyojli o‘quvchilarga qulay shart-sharoitlarni ta‘minlash, pedagogik va psixologik yordam ko‘rsatish tizimini takomillashtirish kabi ustuvor yo‘nalishlar belgilab berilgan. Ushbu yo‘nalishlar asosida umumta‘lim maktablarida maxsus sinflar tashkil etilmoqda, pedagoglar uchun qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari yo‘lga qo‘yilmoqda, darslik va metodik qo‘llanmalar maxsus ehtiyojlarga moslashtirilmoqda.

Inklyuziv ta‘limning samaradorligi birinchi navbatda ta‘lim jarayonining individual yondashuvga asoslanganligi bilan belgilanadi. Har bir bola o‘zining rivojlanish darajasi, qobiliyati va ehtiyojiga qarab o‘qitilishi zarur. Buning uchun o‘qituvchilar differensial yondashuvni qo‘llashlari, o‘quv dasturlarini moslashtirishlari va interfaol metodlardan foydalanishlari lozim. Masalan, eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilar uchun subtitrlı videodarslar, eshitish apparatlariga mos texnologiyalar, ko‘rishida nuqsoni bo‘lganlar uchun esa Brayl yozuvidagi materiallar yoki audiokitoblar katta ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ruhiy rivojlanishida qiyinchiliklarga ega bo‘lgan bolalarga psixologik qo‘llab-quvvatlash, ijobiy motivatsiya berish va kichik qadamlar orqali o‘qitish samarali natija beradi.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari inklyuziv ta‘limni yanada samarali qilishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Masofaviy ta‘lim platformalari, interaktiv darsliklar, mobil ilovalar, elektron kutubxonalar va sun‘iy intellektga asoslangan dasturlar imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun bilim olish jarayonini osonlashtiradi. Masalan, nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun avtomatik matnni ovozga aylantiruvchi yoki aksincha, ovozni matnga aylantiruvchi dasturlar mavjud bo‘lib, ular o‘quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishiga imkon beradi. Bunday texnologiyalar nafaqat bilim olishni yengillashtiradi, balki o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, jamiyatda teng huquqli shaxs sifatida o‘zini his qilishiga zamin yaratadi.

Inklyuziv ta‘limni samarali tashkil etishda pedagoglarning roli beqiyosdir. Ularning kasbiy malakasi, bolalarga bo‘lgan munosabati va pedagogik yondashuvi ta‘lim natijalariga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shu boisdan maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlovchi o‘qituvchilarning maxsus tayyorgarlikdan o‘tishi, logopedik, defektologik va psixologik bilimlarga ega bo‘lishi muhim ahamiyatga ega. Bu nafaqat dars jarayonini samarali tashkil etish, balki o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik muammolarini yengillashtirish, ularni o‘z tengdoshlari bilan birga rivojlanishga rag‘batlantirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta‘limning ijtimoiy ahamiyati ham katta. U nogironligi bo‘lgan bolalarni jamiyat hayotiga keng jalb etadi, ularning mustaqil fikrlashini, kasb-hunar egallashini, oilaviy va ijtimoiy hayotda faol ishtirokini ta‘minlaydi. Shuningdek,

bunday ta'lim muhitida sog'lom bolalarda ham mehr-oqibat, sabr-toqat, bag'rikenglik, insonparvarlik kabi ijobiy fazilatlar shakllanadi. Demak, inklyuziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarga, balki jamiyatning barcha qatlamlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro tajribaga murojaat qiladigan bo'lsak, ko'plab rivojlangan davlatlarda inklyuziv ta'lim ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida shakllangan. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida har bir maktabda maxsus pedagoglar faoliyat yuritadi, AQSh va Yevropa davlatlarida esa ta'lim jarayonida maxsus texnologik yechimlar keng joriy etilgan. Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim faqat maxsus ehtiyojli bolalar uchun emas, balki butun ta'lim tizimi uchun yangicha imkoniyatlar ochadi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'limni tashkil etish o'quvchilar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash, ijtimoiy adolatni qaror toptirish va jamiyat taraqqiyotini jadallashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan davlat siyosati, pedagoglarning tayyorgarligi, axborot texnologiyalarining qo'llanilishi va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi inklyuziv ta'limning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Xulosa

Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish bugungi kunda nafaqat ta'lim sohasining, balki butun jamiyat taraqqiyotining eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim har bir bolaning teng huquqli shaxs sifatida jamiyatda o'z o'rnini topishiga, bilim olish jarayonida faol ishtirok etishiga va kelajakda munosib kasb-hunar egallashiga keng imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, bunday ta'lim muhitida sog'lom o'quvchilarda ham bag'rikenglik, mehr-shafqat va insonparvarlik kabi ijobiy fazilatlar shakllanadi.

Ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni samarali yo'lga qo'yish uchun maxsus pedagog va psixologlar faoliyatini kuchaytirish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish, moslashtirilgan darslik va o'quv dasturlarini ishlab chiqish zarur. Shuningdek, ota-onalar va mahalla hamjamiyatining qo'llab-quvvatlashi ham muhim o'rin tutadi. Xalqaro tajribadan kelib chiqib aytish mumkinki, inklyuziv ta'limni rivojlantirish kelajakda ijtimoiy adolatni ta'minlash, har bir fuqaroning imkoniyatlarini yuzaga chiqarish va davlatning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, inklyuziv ta'limni rivojlantirish O'zbekiston ta'lim tizimining strategik maqsadlaridan biri sifatida qaralishi lozim. Bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida barcha bolalar uchun teng ta'lim olish imkoniyatlari yaratiladi, jamiyatda insonparvarlik va ijtimoiy hamjihatlik tamoyillari yanada mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020–2025-yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori. — Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2019.
3. Florian, L. (2019). *The Inclusive Education Theory and Practice*. London: Routledge.
4. Imomova, G. (2022). Inklyuziv ta’limda innovatsion yondashuvlar va ularning samaradorligi. *Pedagogik izlanishlar jurnali*, №4, 37–45.
5. Axmedova, N. (2021). Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda pedagogik va psixologik yondashuv. *Xalq ta’limi jurnali*, №6, 115–120.